

СТОЖОК

Людмила Григорівна
Stozhok@ukr.net

УДК 330.342.146

СУТНІСТЬ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО
ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯTHE ESSENCE OF THE INSTITUTIONAL SYSTEM OF SOCIAL
PROTECTION OF THE POPULATION

к.е.н., здобувач кафедри
управління персоналом та
економіки праці ДВНЗ
«Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

Стаття присвячена визначенню сутності інституціональної системи соціального захисту населення. Проаналізовано наукові підходи до визначення понять, «інститут», «інституція», «інституціональна система». Визначено основні елементи та складові інституціональної системи соціального захисту населення.

Статья посвящена определению сущности институциональной системы социальной защиты населения. Проанализированы научные подходы к определению понятий «институт», «институция», «институциональная система». Определены основные элементы и составляющие институциональной системы социальной защиты населения.

The article is devoted to definition of the essence of the institutional system of social protection of the population. The scientific approaches to the definition of «institute», «institution», «institutional» «institutional system» are analyzed. In the article the main elements and components of the institutional system of social protection of the population are identified.

Ключові слова: соціальний захист, інститут, інституція, інституціональна система

Ключевые слова: социальная защита, институт, институция, институциональная система

Keywords: social protection, institute, institution, institutional system

ВСТУП

Падіння рівня життя більшості населення призвело до збільшення кількості громадян, які не в змозі самостійно вирішити соціальні проблеми та покращити матеріальний стан і відповідно потребують соціальної підтримки зі сторони держави. Незважаючи на трансформацію інституціональних основ соціального захисту за період незалежності, в державі так і не було сформовано ефективно діючу систему соціального захисту населення. Крім того, незважаючи на те, що підвищення добробуту населення, покращення матеріального становища українських сімей є пріоритетом розвитку України як соціальної держави, результативність соціальних програм є низькою.

Питання теоретичних та методологічних аспектів інституційного забезпечення функціонування системи соціального захисту населення досліджуються багатьма як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями. Вагомий внесок в формуванні основ інституціональної теорії економічних наук зробили такі вчені, як Т.Веблен, Є. Майбурд, О. Іншаков, Д. Фролов, Дж. Ходжсон, Дж.Р. Коммонс, Д. Норт, Т. Заславська, С. Кірдіна, З. Замараєва, А. Чухно. Дослідження інституційних форм соціального захисту мають місце в роботах Е. Лібанової, А. Колота, В. Куценко, М. Руженського, І. Гнібиденка, В. Роїка, Л.Якушева.

Слід констатувати, що незважаючи на достатні наукові дослідження, наробітки питання створення ефективної, життєздатної системи соціального захисту населення є актуальними і потребують нагальних рішень саме в напрямку законодавчого оформлення інституціональної бази функціонування системи соціального захисту.

МЕТА РОБОТИ

Головною метою є теоретичне розкриття сутності інституціональної системи соціального захисту населення, висвітлення функціонування системи соціального захисту населення як інституту соціальної політики держави.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною базою роботи слугували матеріали міжнародних організацій, законодавчо-нормативні акти України, праці вітчизняних та зарубіжних науковців.

При написанні статті були використані метод аналогії для розкриття сутності понять «інститут», «інституція», «інституціональна система», групування та класифікації для систематизації визначення даних понять, системно-структурного аналізу для розкриття інституціональних складових системи соціального захисту населення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Феноменом соціальної держави, якою є Україна, є гарантування громадянам необхідного рівня благопо-

луччя шляхом забезпечення мінімальними соціальними стандартами життя за рахунок реалізації соціальних програм та за рахунок досягнення високого рівня зайнятості. Ефективність зазначеного залежить від результативності функціонування інституційних складових системи соціального захисту населення. Аналіз категоріального апарату свідчить про те, що соціальний захист можна розглядати як інститут і як механізм системи соціальної політики держави.

Інституціоналізм як самостійний напрям наукових досліджень сформувався наприкінці XIX ст. У перекладі з латинського слова «institutum» означає «встановлення», «установа», «організація». Таким чином, досліджуючи соціальний захист як інститут необхідно розмежовувати поняття «інститут» і «інституція», «інституційна система», «інституціональна система».

Основоположником сучасної економічної науки – інституціоналізму – є Т. Веблен («Теория праздного класса» (1984 р.) [2]. Вступній статті до книги автора зазначено, що термін «інституціоналізм» пов'язаний з двома поняттями: «інституція» – встановлення, звичай, порядок, прийнятий в суспільстві, і «інститут» – закріплення звичаїв і порядків у вигляді закону або установи. Такої ж думки і С. Майбурд [9, С. 496], який зазначає, що термін «інституціоналізм» заснований на поняттях «інституція» – звичай, порядок, «інститут» – порядок закріплений у формі закону, установи. Сучасна соціологічна наука розглядає поняття «інституціоналізація» як процес надання соціальним зв'язкам нормативного, стандартизованого, формального характеру; як процес створення соціального інституту [15, С. 124].

Велика радянська енциклопедія [1] трактує поняття «інститут» як сукупність норм права, які охоплюють відповідне коло суспільних встановлень. В соціологічній енциклопедії «інститут» розглядається як форми організації і регулювання суспільного життя, що забезпечують виконання життєво важливих для суспільства функцій. [14]

Ряд вчених під поняттям «інститут» розуміють сукупність факторів виробництва, які становлять собою видові комплекси взаємодії інституцій і організацій, які закріплюють ефективні інституції в межах суспільної системи. [5, С. 10] Заслуговує на увагу той факт, що інститути не зводяться до норм і правил, їх можна розглядати як системи соціальних правил і норм взаємодії агентів, об'єднаних в стійку структуру на основі ефективного розподілу функцій в процесі спільної діяльності [5, С. 11].

Основоположник інституціоналізму Т. Веблен розглядає інститути як особливі форми життя і людських відносин, а також як важливий фактор відбору [2, С. 188]. Більш ширшим є визначення Дж. Ходжсона, який характеризує «інститут» як довготривалі системи укладених та вкорінених правил, що структурують соціальні взаємодії [16, С. 11], як соціальну організацію, що шляхом традиції, звички або правових обмежень формує довготривалі рутинізовані схеми поведінки [16, С. 37].

Один із послідовників Т. Веблена Дж.Р. Коммонс зазначає, що «інститут» становить собою систему

законів, прав, в рамках яких діють індивіди. На його думку, інститут – це колективна діяльність по контролю індивідуальної діяльності [8, С. 69]. Варто відмітити, що розгляд дефініції «інститут» представниками старого інституціоналізму свідчить про акцент на правовий підхід в розкритті «інституту» як категорії.

Представник нового інституціоналізму Д. Норт розглядає «інститут» як правила гри в суспільстві [10]. Автор зазначає, що інститути – це обмеження створені людьми, які приводять до виникнення стимулів до політичного, економічного, соціального обміну [10]; це створені людьми обмежувальні рамки, що організують взаємовідносини між людьми [11, С. 17]; це правила, механізми, які забезпечують їх виконання і норми поведінки, які структурують взаємодії між людьми [12, С.73]. Таким чином, головним завданням інститутів є зменшення невизначеності шляхом встановлення взаємодії між людьми.

Ряд авторів розглядає інститути як специфічні функціональні й організаційні форми колективної діяльності, які є сталими структурними утвореннями, а інституції – як звичаї, традиції, правила і норми соціальної поведінки, згідно з якими люди діють у різних сферах життя суспільства саме через свою причетність до інститутів [4, С. 53].

Погоджуємося з позицією авторів, які розглядають інституції як соціальні форми функцій суб'єктів, об'єктів, процесів і результатів економічної діяльності [5], а інститути – як системи соціальних правил і норм взаємодії агентів, об'єднаних у сталу структуру на основі ефективного розподілу функцій у процесі спільної діяльності [6]. Узагальнення категоріального апарату інституціоналізації свідчить про те, що інституції, організації та інститути виражаються в системі правил і норм, головним завданням яких є забезпечення життєдіяльності, благополуччя людей та стабільності в суспільстві.

Аналіз сутності інституціоналізації дає можливість стверджувати те, що кожна держава має свою інституціональну матрицю, яка становить собою систему взаємообумовлених, підтримуючих і доповнюючих один одного інститутів. Як зазначає С. Кірдіна, «інституціональна матриця» – це стійка, історично сформована система базових інститутів, які регулюють взаємопов'язане функціонування основних суспільних сфер – економічної, політичної та ідеологічної [7, С. 67]. Погоджуємося з автором, що базові інститути, що формують інституціональну матрицю є «енергетичною арматурою», каркасом, які об'єднують підсистеми суспільства, не даючи їм таким чином розпасти. Матричний характер інституціональної системи державного устрою означає принципову неможливість кардинальної зміни одного з інститутів без зміни інших в цій системі [13, С.22]. Як динамічний, багаторівневий і неперервний процес, направлений на формування нормативного, правового, матеріально-технічного, фінансового, професійно-кадрового механізмів соціальної діяльності розглядає інституціоналізацію соціального захисту населення і З. Замарасва [3].

На нашу думку, інституціональна система соціального захисту населення становить собою сукупність законодавчо визнаних правових, економічних, соціальних прав і гарантій, а також інститутів (правових, політичних, економічних, соціальних, організаційних), які забезпечують їх реалізацію, здійснюючи таким чином захист населення від настання соціальних ризиків. Складовими інституційного забезпечення функціонування соціального захисту є інституції, організації та інститути.

Отже, соціальний захист населення є інститутом політики соціальної держави, який містить такі елементи як суб'єкти, об'єкт, форми (види) соціального захисту, а також правила взаємозв'язку між суб'єктами.

ВИСНОВКИ

Висвітлення досліджуваного питання дає можливість зробити наступні висновки: незважаючи на спорідненість понять, «інституції» - це соціальні форми функцій господарських суб'єктів, «організація» - це система відносин між суб'єктами. В свою чергу, інституції є імпульсом виникнення та розвитку інститутів. Крім того, інституції та інститути є складовими інституціональної системи.

Зазначені теоретичні обґрунтування дадуть можливість чіткіше визначити сутність елементів інституціоналізму, складових інституціональної системи, а також сприятимуть формуванню життєздатної системи соціального захисту з урахуванням інноваційних підходів інституціонального забезпечення функціонування даної системи.

Список використаних джерел

1. Большая советская энциклопедия [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bse.uaio.ru/BSE/1002.htm> – Назва з екрану. – Дата звернення: 22.01.2017
2. Веблен Т. Теория праздного класса [Текст] / Веблен Т.; Пер. с англ.; Вступ. ст. С.Г. Сорокиной; Общ. ред. В.В. Мотылева. – Прогресс – М.: Прогресс, 1984. – 367с.
3. Замараева З.П. Институционализация социальной защиты населения в условиях современной России: Автореферат дисс... д-ра соц. наук: 22.00.04 / Российский государственный социальный университет / З.П. Замараева. – М., 2007. – 46с.
4. Зотов В.В., Пресняков В.Ф., Розенталь В.О. Институциональные проблемы реализации системных функций экономики / В.В. Зотов, В.Ф. Пресняков, В.О. Розенталь. – 2001 // Экономическая наука современной России. – 2001. – №3. – С.51-69.
5. Иншаков О., Фролов Д. Эволюционная перспектива экономического институционализма / О. Иншаков, Д. Фролов [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.volsu.ru/upload/media> library/0d6/inshakov.pdf - Назва з екрану. – Дата звернення: 11.02.2017
6. Иншаков О.В., Фролов Д.П. Институция – ключ до розуміння економічних інститутів / О.В. Иншаков, Д.П. Фролов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/28447/04-Inshakov.pdf?sequence=1> – Назва з екрану. – Дата звернення: 11.02.2017
7. Кирдина С.Г. Институциональные матрицы и развитие России: введение в X-Y-теорию. Издание 3-е, переработанное, расширенное и иллюстрированное. – СПб.: Нестор-История, 2014. – 468 с.
8. Коммонс Дж.Р. Институциональная экономика / Дж. Коммонс // TERRA ECONOMICUS Экономический вестник Ростовского государственного университета. – 2012. – Том 10. – Номер 3. – С. 69-77
9. Майбурд Е.М. Введение в историю экономической мысли. От пророков до профессоров. – М.: Дело, Вита – Пресс, 1996. – 544 с.
10. Норт Д. Вклад неинституционализма в понимание проблем переходной экономики: лекционное выступление Д. Норта (7 марта 1997 г.) / Д. Норт – [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.wider.unu.edu/sites/default/files/AL01-1997.pdf> – Назва з екрану. – Дата звернення: 22.01.2017
11. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Пер. с англ. А.Н. Несте ренко; предисл. и науч. ред. Б.З. Мильнера. – М.: Фонд экономической книги «Начала», 1997. – 180 с.
12. Норт, Д. Институты и экономический рост: историческое введение / Д. Норт // THESIS. 1993. Т. 1, вып. 2. – С.69-91
13. Перекрестова Л.В., Никифорова А.А. Институциональные особенности бюджетной системы России / Л.В. Перекрестова, А.А. Никифорова // Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 3 Экономика. Экология. Вып. №11. 2007. С. 22-28.
14. Социологический энциклопедический словарь. На русском, английском, немецком, французском и чешском языках. Редактор-координатор – академик РАН Г.В. Осипов. – М.: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА–ИНФРА) М., 2000. – 488 с.
15. Соціологія: словник термінів і понять. Упорядники: Біленький Є.А., Дебой В.М., Козловець М.А., Котвицький А.А., Саух І.В., Федоренко В.О., Цибульський В.О., Жаловага В.О. / за заг. ред. Біленького Є.А. і Козловця М.А. / – К.: Кондор, 2006. – 372 с.
16. Ходжсон Дж. Экономическая теория и институты: Манифест современной институциональной экономической теории / Пер. с англ. – М.: Дело, 2003. - 464 с.